

O HALŠTATSKI NOŠI NA KRIŽNI GORI

BIBA TERŽAN

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Proučevanje noše pradednih časov, ki temelji na grobnih ostalinah, žal ne more podati njene celotne slike, ampak je običajno omejeno le na tiste dele noše, ki so iz obstojnejših snovi. Ponavljajoča se lega nekaterih predmetov v grobovih, ki se izkaže za pravilo, daje oporo za morebitno rekonstrukcijo vrste obleke. Velikost fibul in igel pa lahko govori tudi o kakovosti blaga. Čeprav ločujejo navadno med praktično uporabnimi in dekorativnimi predmeti,¹ štejemo k noši tudi nakit in orožje,² kar je upravičeno tudi z etnološkega stališča. V tem »zoženem« smislu govorimo tudi o »noši« z grobišča na Križni gori.

Za proučevanje prazgodovinske noše v Sloveniji ni na razpolago mnogo gradiva. Stara izkopavanja, namreč navadno ne nudijo drugih podatkov kot najdbe same, v novejšem času moderno izkopane nekropole oziroma gomile pa so v glavnem še neobjavljene.³ Tako je sodobno izkopano in pred kratkim objavljeno grobišče s Križne gore⁴ edini zanesljivi vir dragocenih podaktov. Še tu se moramo omejiti le na skeletne grobove, ker žgani za naše raziskave niso dovolj zgovorni. Ker je grobišče definirano v časovni razpon starejšega halštata,⁵ se snov obravnave zožuje tudi časovno, kar pa seveda problematike ne poenostavlja.

Na Križni gori je bilo izkopanih 153 grobov, od katerih je 91 žganih in 62 skeletnih. Antropološka analiza je bila možna le v 36 primerih.⁶ Med skeletnimi grobovi so bili trije popolnoma brez pridatkov in v 17 so bile priložene le posode. Preostale grobove lahko po dodatkih razvrstimo glede noše v šest skupin.

Za prvo skupino je značilna fibula s parom zapestnic (sl. 1, 2). Fibula leži praviloma na vratu ali v bližini vratu. Tako v grobovih 64, 120, 25, 79 in pravzaprav tudi v grobu 114, kjer pa se je verjetno speto oblačilo malo premaknilo in je fibula pomaknjena do ramena. Izjema je fibula v grobu 100, ki leži ob glavi. Zapestnici, ki sta običajno istega tipa, sta redno na zapestju vsake roke, le v grobu 120 sta v bližini komolcev. V grobu 25 sta zapestnici različnega tipa, skelet groba 100 pa ima na vsaki roki po dve zapestnici. Ta dva grobova se razlikujeta od ostalih še po tem, da imata par uhanov in ogrlico (sl. 2: I b), sestavljeno iz jagod, trikotnih obeskov, saltaleonov ipd. Tako ogrlico ima tudi

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
I	64	●		●	●	●											
	120	●		●	●	●											
	114	●		●	●	●						●					
	79	●		●	●	●						●	●				ž o
	25	●	?	●	●	●	●					●	●	●			
	100	●		●	2	2	●					●	●	●	●	●	ž
II	126	●					●		●	●	●	●				●	ž
	124	●	●				●			●			●	●			ž o
	128	●					●				●						
	121	●						●	●								ž o
	115	●						●	●				●				
III	78	●			●												ž
	104	●			●											●	ž ?
	113	●			●						●			●			
	84	●			●												M
	125	●				●											
IV	22			●	●	●	●										ž ?
	72			●	●	●	●			●	●		●	●			ž
	112			●	●	●						●	●		●		
	81			●	2	●											ž

Sl. 1. — Abb. 1. Pregled kombinacij dodatkov noše v skeletnih grobovih na Križni gori.
— Übersicht der Kombinationen von Trachtenbeigaben in Skelettgräbern auf Križna gora

Opis navpičnih vrstic. — Beschreibung senkrechter Reihen

Fibule — Fibeln

1 ena fibula — eine Fibel

2 dodatne fibule — zusätzliche Fibeln

Zapestnice — Armringe

3 par zapestnic — ein Paar Armringe

4 leva — linker

5 desna — rechter

Uhani — Ohrringe

6 par uhanov — ein Paar Ohrringe

7 en obroček — einzelner Ring

8 ovratnica — Halsring

9 prstan — Fingerring

10 vijček — Spinnwirtel

Drobni okrasni predmeti —
kleine Schmucksachen

11 saltaleoni — Spiralröllchen

12 jagode — Perlen

13 trikotni obeski — dreieckige Anhänger

14 verižice — Kettchen

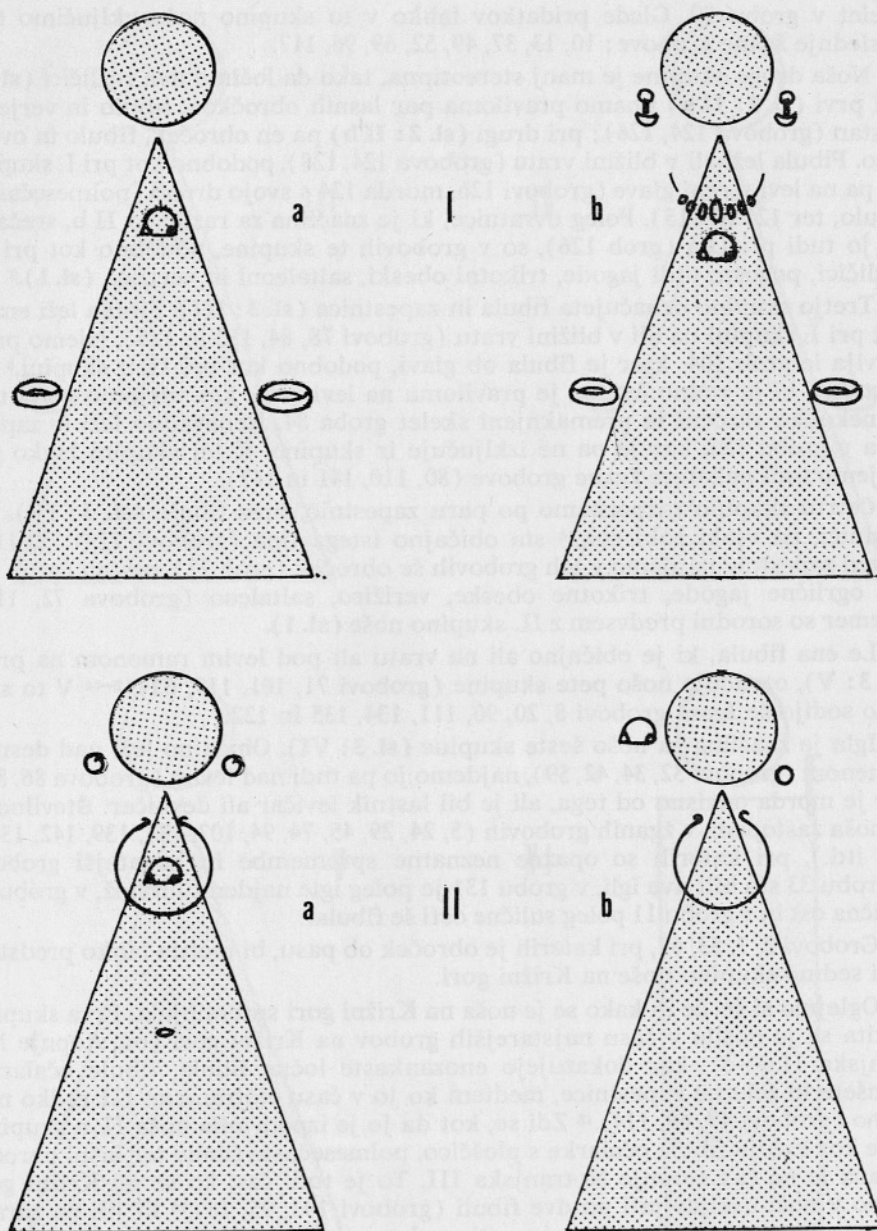
15 drobna cevčica — Röhrchen

Spol — Geschlecht

ž ženski — weiblich

M moški — männlich

o otrok — Kind

Sl. 2. — Abb. 2. Shematičen prikaz starohalštatske noše na Križni gori: I. in II. skupina.²⁷ — Schematische Darstellung der althallstätischen Tracht auf Križna gora: I. und II. Gruppe²⁷

skelet v grobu 79. Glede pridatkov lahko v to skupino noše vključimo tudi naslednje žgane grobove: 10, 13, 37, 49, 52, 69, 96, 117.

Noša druge skupine je manj stereotipna, tako da ločimo dve različici (**sl. 2**). Pri prvi (**sl. 2: II a**) imamo praviloma par lasnih obročkov, fibulo in verjetno prstan (grobova 124, 126); pri drugi (**sl. 2: II b**) pa en obroček, fibulo in ovratnico. Fibula leži ali v bližini vratu (grobova 124, 128), podobno kot pri I. skupini, ali pa na levi strani glave (grobovi 126, morda 124 s svojo drugo [polmesečasto] fibulo, ter 121 in 115). Poleg ovratnice, ki je značilna za različico II b, srečamo pa jo tudi pri II a (grob 126), so v grobovih te skupine, podobno kot pri I b različici, pogoste tudi jagode, trikotni obeski, saltaleoni in verižica (**sl. 1**).⁸

Tretjo skupino označujeta fibula in zapestnica (**sl. 3: III**). Fibula leži enako kot pri I. skupini na ali v bližini vratu (grobovi 78, 84, 113 in 125), izjemo predstavlja le grob 104, kjer je fibula ob glavi, podobno kot pri II. b skupini.⁹ Zapestnica, ki je vedno le ena, je praviloma na levi roki, kar verjetno velja tudi za nekoliko skrčeni in premaknjeni skelet groba 84. Nenavadno leži le zapestnica v grobu 125, kar je pa ne izključuje iz skupine. K tej skupini lahko prištejemo tudi nekatere žgane grobove (80, 110, 141 in 147).

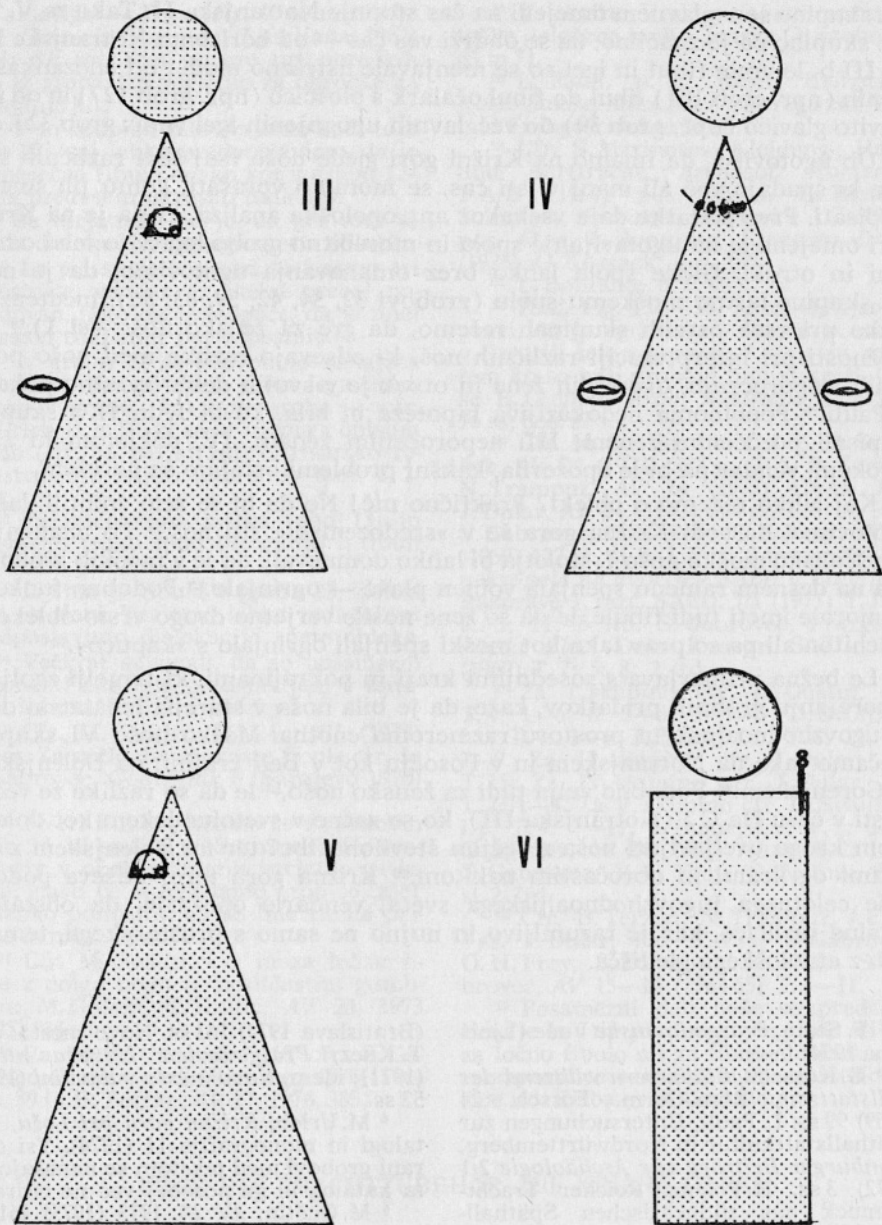
Četrto skupino razpoznamo po paru zapestnic, brez fibule (**sl. 3: IV**). Zapestnici, na vsaki roki ena,¹⁰ sta običajno istega tipa (grobovi 22,¹¹ 72, 112). Razen zapestnic najdemo v teh grobovih še obroček (grob 22), prstan (grob 72) ter ogrlične jagode, trikotne obeske, verižico, saltaleon (grobova 72, 112), v čemer so sorodni predvsem z II. skupino noše (**sl. 1**).

Le ena fibula, ki je običajno ali na vratu ali pod levim ramenom na prsih (**sl. 3: V**), označuje nošo pete skupine (grobovi 71, 101, 119, 63).¹²⁻¹³ V to skupino sodijo še žgani grobovi 8, 20, 90, 111, 134, 135 in 122.

Igla je značilna za nošo šeste skupine (**sl. 3: VI**). Običajno leži nad desnim ramenom (grobovi 32, 34, 42, 59), najdemo jo pa tudi nad levim (grobova 86, 83), kar je morda odvisno od tega, ali je bil lastnik levičar ali desničar. Številno je ta noša zastopana v žganih grobovih (5, 24, 29, 45, 74, 94, 107, 138, 139, 142, 151,¹⁴ 152 itd.), pri katerih so opazne neznatne spremembe in bogatejši grobovi. V grobu 33 sta bili dve igli, v grobu 131 je poleg igle najden tudi nož, v grobu 39 sulična ost in v grobu 11 poleg sulične osti še fibula.

Grobovi 2, 7, 53, 62, pri katerih je obroček ob pasu, bi morda lahko predstavljali sedmo skupino noše na Križni gori.

Oglejmo si še, če in kako se je noša na Križni gori spreminjala. Prva skupina nakita se je nosila v času najstarejših grobov na Križni gori (od stopnje Notranjska II a—c), kar dokazujejo enozankaste ločne fibule, fibule očalarke, manšete in železne zapestnice, medtem ko jo v času Notranjske III redko najdemo (grobovi 49, 69, 114).¹⁵ Zdi se, kot da jo je izpodrinila noša II. a skupine, ki je kot kažejo fibule očalarke s ploščico, polmesečaste fibule ter lasni obročki vezana le na čas stopnje Notranjska III. To je tudi čas, ko se na Križni gori začno v noši uveljavljati po dve fibuli (grobovi 103, 95, 18),¹⁶ ki jih pa zaradi malega števila in slabe ohranjenosti grobov nisem mogla jasneje opredeliti. Za različico II. b skupine lahko ugotovimo, da jo pozna Križna gora tako v času Notranjske II (grob 121) kot III (grob 115).¹⁷ Enako kot za I. skupino ugotavljamo tudi za III., da se pojavi v času stopnje Notranjska II a/b (grobovi 84, 78, 104) in da ostane običajna še v Notranjski III (grobova 125, 110).¹⁸ Grobovi

Sl. 3. — Abb. 3. Shematičen prikaz starohalštatske noše na Križni gori: III. do IV. skupina. — Schematische Darstellung der althallstätischen Tracht auf Križna gora: III. bis VI. Gruppe

IV. skupine so v glavnem omejeni na čas stopnje Notranjska II. Tako za V. kot VI. skupino pa je značilno, da se obdrži ves čas — od horizonta Notranjske II a do III b, le vrste fibul in igel so se menjavale ustrezno modi: od enozankastih ločnih (npr. grob 101) fibul do fibul očalark s ploščico (npr. grob 127) in od igel z uvito glavico (npr. grob 39) do večglavnih upognjenih igel (npr. grob 32).

Ob ugotovitvi, da imamo na Križni gori glede noše vsaj šest različnih skupin, ki spadajo več ali manj v isti čas, se moramo vprašati, komu jih smemo pripisati. Prve podatke daje vsekakor antropološka analiza, ki pa je na Križni gori omejena le na ugotavljanje spola in morebitno grobo ločitvijo med odraslimi in otroki. Glede spola lahko brez omahovanja ugotovimo, da je noša VI. skupine lastna moškemu spolu (grobovi 32, 34, 42, 59, 83, 86), medtem ko lahko pri vseh ostalih skupinah rečemo, da gre za žensko nošo (sl. 1).¹⁹ Na možnosti pri interpretaciji različnih noš, ki odsevajo razlike med nošo poročenih, neporočenih, ovdovelih žena in otrok je v svojih delih izvrstno pokazal L. Pauli.²⁰ Popolnoma nedokazljiva hipoteza bi bila, ko bi I. in II. a skupino pripisali poročenim ženam, III. neporočenim ženam, IV. dekletom in II. b otrokom, vendar pa bi le opozorila, kakšni problemi ostajajo še nerešeni.

Kaj lahko rečemo o obleki? Praktično nič! Ne da bi se zelo zmotili, lahko ugotovimo, da sodi Križna gora še v »sredozemski« stil noš.²¹ Po analogiji z etruščansko moško nošo 7. stoletja bi lahko domnevali, da je v moških grobovih igla na desnem ramenu spenjala volnen plašč — ogrinjalo.²² Podobno funkcijo so morale imeti tudi fibule, le da so žene nosile verjetno drugo vrsto obleke — ali chiton ali pa so prav tako kot moški spenjali ogrinjalo s »kapuco«. ²³

Le bežna primerjava s sosednjimi kraji in pokrajinami, ki temelji zgolj na vzporejanju grobnih pridatkov, kaže, da je bila noša v starejši halštatski dobi v jugovzhodnoalpskem prostoru razmeroma enotna. Moško nošo VI. skupine srečamo tako na Notranjskem in v Posočju kot v Beli krajini, na Dolenjskem in Gorenjskem.²⁴ Podobno velja tudi za žensko nošo,²⁵ le da so razlike že večje, zlasti v času Ha C 2 (Notranjska III), ko se začne v svetolucijskem kot dolenskem krogu uveljavljati noša z večjim številom fibul ter na Dolenjskem z bogatimi ogrlicami in obročastim nakitom.²⁶ Križna gora torej odseva podobo noše celotnega jugovzhodnoalpskega sveta, vendarle opozarja, da obstajajo lokalne različice, kar je razumljivo in nujno ne samo s prostorskega, temveč tudi z etnološkega gledišča.

¹ F. Starè, *Prazgodovinske Vače* (Ljubljana 1954) 16 ss.

² G. Kossack, *Südbayern während der Hallstattzeit*, Röm.-Germ. Forsch. 24 (1959) 99 ss. L. Pauli, *Untersuchungen zur Späthallstattkultur in Nordwürttemberg, Hamburger Beiträge zur Archäologie* 2/1 (1972) 3 ss. H. Polenz, *Reicher Trachtschmuck aus südhessischen Späthallstattgräbern*, *Nassauische Annalen* 87 (1976) 1 ss.

³ Delno objavljene: Stična cfr. S. Gabrovec, *AV* 15—16 (1964-65) T. 6—12; idem, *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*

(Bratislava 1974) 163 ss. Novo mesto: cfr. T. Knez, *Prazgodovina Novega mesta* (1971); idem, *Novo mesto v davnini* (1972) 52 ss.

⁴ M. Urleb, *Križna gora pri Ložu*, Katalogi in monografije 11 (1974). Vsi citirani grobovi med tekstom se nanašajo na ta katalog in ga posebej več ne citiram.

⁵ M. Guštin, *AV* 24, 1973 (1975) 461 ss.

⁶ M. Urleb, o. c. 17, sl. 5.

⁷ Kaj je uhan in kaj lasni obroček je marsikdaj nejasno, zato so na naši tabeli (sl. 1) obravnavani kot celota. Vsekakor se zdi, da gre pri uhanih iz groba 100 za vrsto nakita, kot ga ima žena na ploščici

iz Caldevega — Este: cfr. *Umetnost alpskih lirov in Venetov* (Ljubljana 1962) T. 43: 59; medtem ko gre pri obročkih npr. iz groba 126 verjetno za obročke za spenjanje kit.

⁸ V to skupino zelo verjetno sodi tudi grob 103, saj lahko predpostavimo, da je polmesečna fibula enako kot v grobu 124 imela predvsem okrasno funkcijo.

⁹ Še verjetneje pa je, da gre tudi to pot za dislokacijo spetega mesta oblačila.

¹⁰ Le pri skeletu groba 81 imamo tri zapestnice, vendar je skelet precej poškodovan, tako da je mogoče, da je imel na vsaki roki tudi par zapestnic.

¹¹ V grobu 22 se nedvomno nahajata zapestnici, vendar je skelet sama lega predmetov v grobu (kot opis groba — cfr. M. Urleb, o. c. 50, ki se ne ujema z opisom najdb (cfr. na isti strani) in risarsko rekonstrukcijo najdb (cfr. prav tam, T. 2: 4, 6).

¹² Fragmentirana svitka (pod 13) in fragmenti traku (pod 14) sodijo k fibuli očalarki s ploščico.

¹³ Izjema je fibula v grobu 23, ki leži levo ob glavi. Verjetno lahko tudi tokrat predpostavimo dislokacijo spete obleke.

¹⁴ Večkrat se zgodi, da so posamezni fragmenti ene igle predstavljeni v katalogu ločeno, kot kosi več igel.

¹⁵ Cfr. M. Guštin, AV 24, 1973 (1975) 469 ss. Za votle dvozankaste fibule cfr. še S. Gabrovec, *Godišnjak* 8 (Sarajevo 1970) 5 ss.

¹⁶ Po tri fibule srečamo že v grobovih 36 in 38, ki sodita v Notranjsko II, vendar gre v obeh primerih verjetno za izjemi, zlasti če si ogledamo grob 36, kjer bi lahko pomislili, da so bile fibule pridane in niso del noše.

¹⁷ Cfr. M. Guštin, l. c. in za ločne fibule z dolgo nogo in pestičastim gumbkom: M. Guštin, T. Knific, AV 24, 1973 (1975) 835 ss.

¹⁸ Za fibulo iz groba 110 cfr. S. Gabrovec, *Godišnjak* 8 (Sarajevo 1970) 5 ss, pos. 39 in B. Teržan, AV 27, 1976, 385.

¹⁹ V okviru V. skupine sta antropološko določena le dva ženska (?) grobova: 63 in 71.

²⁰ L. Pauli, o. c.; idem, *Keltischer Volks Glaube*, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 28 (1975).

²¹ Cfr. S. Marinatos, *Kleidung, Haar- und Bartracht*, *Archaeol. Homérica* 1 A/B (1967) pos. 35 ss. E. Biefeld, *Schmuck*, *Archaeol. Homérica* 1 C (1968) pos. 42 ss. L. Bonfante, *Etruscan Dress* (1975). G. Kossack, o. c. 100.

²² L. Bonfante, o. c. 45 s.

²³ *Ibid.* Fig. 137, 138, 32 ss, 46, kjer pa pravi, da je ogrinjalo s »kapuco« znano v Etruriji šele v poznem 7. stoletju, medtem ko so naši grobovi tudi starejši. Cfr. še E. Lenneis, *Arch. Austriaca* 51 (1972) 16 ss, pos. 27 ss.

²⁴ Cfr. M. Guštin, l. c. T. 4: 8. D. Svoljšak, AV 24 (1973) 397 ss, T. 5. B. Teržan, N. Trampuž, AV 24 (1973) 416 ss, T. 3. J. Dular, AV 24 (1973) 544 ss, T. 3: 4; 5: 6. S. Gabrovec, O. H. Frey, S. Foltiny, AV 20 (1969) 177 ss, sl. 2. I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*, Razprave 1. razr. SAZU, 7/1 (1971) T. 1: 1; 8: 3; 11: 8 itd. S. Gabrovec, *Prazgodovinski Bled*, Dela 1. razpr. SAZU, 12/8 (1960) T. 7: 5; 8: 2 itd.

²⁵ Za I. skupino cfr. M. Guštin, l. c. T. 4: 1—6; 8: 3—6; 9: 7—9. D. Svoljšak, l. c. T. 4: 1—6. J. Dular, l. c. T. 4: 13; 14: 7—9. Za II. skupino cfr. J. Dular, l. c. T. 15. Za IV. skupino cfr. J. Dular, l. c. T. 2: 1—4. Za V. skupino cfr. D. Svoljšak, l. c. T. 4: 7—11. J. Dular, l. c. T. 1: 3—4. G. Spitzer, AV 24 (1973) 780 ss, T. 2: 1—2. S. Gabrovec, V. H. Frey, S. Foltiny, l. c., sl. 2. Itd.

²⁶ Cfr. B. Teržan, N. Trampuž, l. c. T. 4 ss. J. Dular, l. c. T. 9 ss. S. Gabrovec, O. H. Frey, S. Foltiny, l. c. Sl. 10. S. Gabrovec, AV 15—16 (1964-65) T. 8—11.

²⁷ Posamezni deli noše so predstavljeni le kot tip predmeta, ne glede ali gre za ločno fibulo ali za fibulo očalarko, ali za zapestnice — manšete ali zapestnico iz žice itd. Risba — D. Grosman.

ÜBER DAS TRACHTZUBEHÖR AUF KRIŽNA GORA

Die Erforschung der Tracht vorgeschichtlicher Zeiten, die auf Grabresten beruht, kann uns leider kein tatsächliches Bild geben, sondern beschränkt sich auf Trachten- teile aus beständigem Material. Die sich wiederholende Anordnung bestimmter Gegenstände in Gräbern, die sich als Regel erweist, bietet uns einen Anhaltspunkt für eine eventuelle Rekonstruktion der Kleiderart; ihre Größe (von Fibeln, Nadeln) kann aber auch etwas über die Qualität des Kleiderstoffes aussagen. Trotz der allgemeinen

Trennung zwischen Gebrauchsgegenständen und Schmuckgegenständen¹ werden zur Tracht auch Schmuck und Waffen gezählt,² was auch vom ethnologischen Standpunkt aus berechtigt ist. In diesem engeren Sinn sprechen wir auch von der »Tracht« auf Križna gora.

Zur Erforschung der vorgeschichtlichen Tracht in Slowenien steht uns nicht viel Material zur Verfügung. Das meiste davon wurde bei älteren Ausgrabungen freigelegt, die gewöhnlich keine anderen Angaben liefern als die Funde selbst, während Angaben zu den mit neuen, modernen Verfahren ausgegrabenen Nekropolen bzw. Grabhügeln hauptsächlich noch unveröffentlicht sind.³ Wertvolle Angaben liefert uns als einzige zuverlässige Quelle deswegen die Veröffentlichung des zeitgemäss ausgegrabenen Gräberfeldes von Križna gora,⁴ das aber wegen der birituellen Art der Totenbestattung wieder nur auf Skelettgräber beschränkt ist. Ausserdem wird das Gräberfeld in die ältere Hallstattzeit datiert.⁵ Auf diese Weise wird zwar der Stoff der Abhandlung, nicht aber der Problembereich eingeeignet.

Auf der Nekropole auf Križna gora wurden 153 Gräber, davon 91 Brand- und 62 Skelettgräber ausgegraben. Eine anthropologische Analyse war wegen der schlecht erhaltenen Skelette in nur 36 Fällen möglich.⁶ Von Skelettgräbern waren drei ohne Beigaben, 17 Gräbern wurden nur Gefässe beigegeben. Alle übrigen Gräber können in bezug auf Beigaben in 6 Trachten unterteilt werden.

Die erste Gruppe ist durch eine Fibel und ein Paar Armringe (**Abb. 2**) charakterisiert. Die Fibel liegt in der Regel auf dem Hals des Skeletts oder in der Nähe des Halses. Die Armringe, gewöhnlich von demselben Typ, befinden sich immer auf dem Handgelenk jeder Hand, nur im Grab 120 sind sie in der Nähe der Ellbogen. Im Grab 25 befinden sich Armringe verschiedenen Typs, das Skelett des Grabes 100 hat auf jeder Hand zwei Armringe. Diese zwei Gräber unterscheiden sich von den anderen noch nach einem Ohringpaar und einer Halskette (**Abb. 2: I b**). Auf Grund von Beigaben können dieser Gruppe noch folgende Brandgräber zugerechnet werden: 10, 13, 37, 49, 52, 69, 96, 117.

Die zweite Gruppe ist weniger stereotyp, so dass zwei Varianten unterschieden werden (**Abb. 2**). Bei ersterer (**Abb. 2: II a**) sind ein Paar Haarringe,⁷ eine Fibel und wahrscheinlich ein Fingerring kennzeichnend, bei der zweiten (**Abb. 2: II b**) aber Ring, Fibel und Halsring. Die Fibel liegt entweder in der Nähe des Halses oder an der linken Kopfseite. Ausser dem Halsring, der für die Variante II b charakteristisch ist und auch bei der Variante II a vorkommt, sind in den Gräbern dieser Gruppe oft auch Perlen, dreieckige Anhänger, Spirälrollchen und Kettchen zu finden (**Abb. 1**).⁸

Die dritte Gruppe wird durch Fibel und Armring bezeichnet (**Abb. 3: III**). Die Fibel liegt auf dem Hals oder in seiner Nähe. Der Armring, immer nur je einer, befindet sich in der Regel auf der linken Hand. Dieser Gruppe können auch einige Brandgräber — 80, 110, 141, 147 zugerechnet werden.

Das Kriterium für die Bezeichnung der vierten Gruppe ist ein Armringpaar ohne Fibel (**Abb. 3: IV**). Die Armringe, einer auf jeder Hand,^{10—11} sind grösstenteils von demselben Typ. Ausser den Armringen befinden sich in diesen Gräbern noch ein Ohring, ein Fingerring und Perlen, dreieckige Anhänger, ein Kettchen (**Abb. 1**).

Nur eine Fibel, meist auf dem Hals oder auf der Brust unter der linken Schulter liegend (**Abb. 3: V**), kennzeichnet die Gräber der fünften Trachtengruppe.^{12—13} Dieser Gruppe werden noch die Brandgräber 8, 20, 90, 111, 134, 135, 122 zugerechnet.

Die Nadel ist das Merkmal der sechsten Trachtengruppe (**Abb. 3: VI**). Gewöhnlich liegt sie über der rechten Schulter, man findet sie aber auch über der linken, was wahrscheinlich auf Links- bzw. Rechtshändigkeit des Eigentümers zurückzuführen ist. Diese Tracht ist zahlreich in den Brandgräbern 5, 24, 29, 45, 94, 107, 138, 139, 142, 151,¹⁴ 152 usw. vertreten, bei denen unscheinbare Veränderungen zu bemerken sind, und wo die reicher ausgestatteten Gräber hervortreten. Im Grab 33 wurden zwei Nadeln, im Grab 131 ausser der Nadel noch ein Messer, im Grab 39 eine Lanzenspitze und im Grab 11 nebst dieser noch eine Fibel gefunden. Die Gräber 2, 7, 53, 62, in denen sich auf dem Gürtel noch ein Ring befindet, könnten vielleicht die siebente Trachtengruppe abgeben.

Sehen wir uns noch an, ob und wie sich demgegenüber die Tracht auf Križna gora verändert hat. Die erste Schmuckgruppe wurde seit der Zeit der ältesten Gräber auf Križna gora — von der Stufe Notranjska II a bis c getragen, während sie in der Zeit

Notranjska III spärlich vertreten ist.¹⁵ Sie scheint durch die Trachtenmode der Gruppe II a, die nur an die Zeit der Stufe Notranjska III gebunden ist, verdrängt gewesen zu sein. Das ist auch die Zeit, als in der Tracht auf Križna gora je zwei Fibeln nachgewiesen werden können (die Gräber 103, 95, 18),¹⁶ die man jedoch nicht klarer bestimmen konnte, da ihre Zahl zu gering ist und die Gräber zu schlecht erhalten sind. Für die Variante der Gruppe II b kann festgestellt werden, dass sie auf Križna gora sowohl in der Zeit von Notranjska II (Grab 121) als auch von Notranjska III (115)¹⁷ bekannt war. Die dritte Gruppe kommt in der Zeit der Stufe Notranjska II a/b auf und besteht noch in der Zeit von Notranjska III.¹⁸ Die Gräber der vierten Gruppe sind auf die Zeit der Stufe Notranjska II begrenzt. Für die fünfte sowie für die sechste Gruppe ist aber charakteristisch, dass sie sich die ganze Zeit hindurch erhalten haben — vom Horizont Notranjska II a bis III b.

Bei der Feststellung, dass es auf Križna gora wenigstens sechs verschiedene Trachtengruppen gibt, die mehr oder weniger zu gleicher Zeit Mode waren, muss man sich fragen, wem sie zuzuschreiben sind. Eine erste Orientierung bietet uns dabei die anthropologische Analyse, die aber auf Križna gora nur auf Geschlechtsbestimmungen und eventuelle Unterscheidungen zwischen Erwachsenen und Kindern begrenzt ist, ohne dass man weiss, um welche Altersstufe es sich handelt. In bezug auf das Geschlecht kann festgestellt werden, dass die sechste Trachtengruppe dem Männergeschlecht eigen ist, während man alle anderen Gruppen der Frauentracht zuschreiben kann (**Abb. 1**).^{19—20}

Was kann man also von der Kleidung der Tracht sagen? Praktisch nichts. Ohne sehr fehlzugehen, können wir sagen, dass Križna gora noch zum »mittelmeerischen« Trachtenstil²¹ gehört. Nach der Analogie mit der etruskischen Männertracht des siebenten Jahrhunderts würde man annehmen, dass die Nadel in den Männergräbern auf der rechten Schulter einen wollenen Mantel — Umhang zusammenheftete.²² Eine ähnliche Funktion mussten auch die Fibeln haben, nur dass die Frauen wahrscheinlich eine andere Kleidungsart trugen, entweder ein Chiton oder, wie die Männer, einen Umhang mit »Kapuze«.²³

Schon ein flüchtiger Vergleich mit den Nachbarorten und -Landschaften, auf dem blossen Nebeneinander reiner Grabbeigaben beruhend, macht deutlich, dass die Tracht des älteren Hallstatt im südöstlichen Voralpenraum verhältnismässig einheitlich war. Die Männertracht der sechsten Gruppe finden wir sowohl in Notranjsko und Posočje als auch in Bela Krajina, Dolenjsko und Gorenjsko vor.²⁴ Ähnliches gilt auch für die Frauentracht,²⁵ nur dass die Unterschiede schon grösser sind, vor allem in der Zeit Ha C 2 (Notranjska III), als im Kreis Sv. Lucija sowie Dolenjsko eine Tracht mit grösserer Fibelzahl, in Dolenjsko noch mit reichen Halsketten und Reifenschmuck²⁶ zur Geltung kommt. Križna gora spiegelt demnach ein Bild unserer gesamten südöstlichen Alpenwelt wider, macht jedoch auch auf lokale Varianten aufmerksam, deren Existenz nicht nur raumbedingt, sondern auch vom ethnologischen Standpunkt aus verständlich und notwendig ist.